

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2016/2.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] **JIJ HEBT NOG ZEKER VIJFENTWINTIG JAAR.
OVER AD ZUIDERENTS “EEN HEEL NIEUW
ORGEL”**

Met zijn nieuwe bundel *Een heel nieuw orgel* voegt Ad Zuiderent weer heel veel nieuws toe aan zijn toch al indrukwekkende oeuvre. Zuiderent is niet het type dichter dat vastzit aan één vorm, één genre of één toon. De bundel heeft een motto van de tegendraadse componist Helmut Lachenmann, die voortdurend op de vlucht zegt te zijn voor zijn eigen maniërismen. Dat motto illustreert Zuiderents wens om zich te blijven ontwikkelen, om steeds “een heel nieuw orgel” te willen bouwen. Niet voor niets eindigt het gedicht ‘Exposorium’ met een variatie op de bekende Bijbeltekst: “grilligheid, tucht en verbeelding, die drie, / maar vooral de adem die stroomt”. Je zou *Een heel nieuw orgel* een verkenning kunnen noemen van wat in de vorige bundel (*We konden alle kanten op*, 2011) al aangekondigd werd: wat er gebeurt als je alle kanten op kunt.

De toon van de gedichten in deze bundel is vaak licht, soms laconiek, maar de grondtoon is altijd ernstig. In alle vijf de gedichten van de eerste reeks gaat het om de eerdergenoemde “adem”, om “luchtstroom” of om “stem”. Voor deze dichter is het boek “een bijl” waarmee je “de bevroren zee die in jezelf zit” open hakt. Het dichten is dé manier om te blijven ademen, om in beweging te komen en om je verzetten tegen de dreiging van de dood – die in deze bundel opvallend sterk aanwezig is.

In het gedicht ‘Smeltende ijsberg’ – waaruit ik hiervoor al citeerde – verwijst Zuiderent naar het bekende Paul van Ostaijen-gedicht ‘Berceuse presque nègre’. Het toont de voor deze dichter zo kenmerkende beweeglijkheid: het gedicht moet niet fixeren, geen stillevens zijn, maar moet de beweeglijkheid van stromend water hebben.

Een reinigende deining is de zee, de zee, zeker,
maar ook ziekmakend – zie de sjimpansee.
En stel, je hebt geen bijl of stok
of je handen werken niet mee.

Wees daarom blij als je gedicht
het topje van een voorbijgaande ijsberg is,
water, dat wel, maar minder hard of dicht,
een van zijn vaste zekerheden losgezongen
daad van licht; wiegen gedrocht op drift,
beweegt steeds verder weg van de bevroren zee,
kalft af en smelt, wordt als deze zee zo groot,
raakt op den duur van elk belang ontbloot.

In de reeks ‘Vijf Berceuses’, die op deze opening volgt, stromen niet voor niets de rivieren: “Raak weg in de zee, maar nog niet. / Je moet eerst door de Aa en de Ee, / de vaart en de beek, / door vliet, rivier, diep, / een stromende droom, / zonder schuttende stuw, / blijf een tijd onderweg / naar de zee.” (‘Berceuse 1’) In deze vijf gedichten brengt Zuiderent het verlangen naar beweging in de praktijk. Op de rand van slapen is de dreiging van stilvallen, van wegraken in de zee of “jezelf in de wilgen hangen” altijd aanwezig. Maar de gedichten stellen die stilte steeds tijdelijk uit: “Sta zo lang mogelijk boven de aarde, steun / onder de voeten tot je zinkt in de warmte van / dekens.” (‘Berceuse 5’)

Het personage Ligthart is – net als de dichter zelf – geboren in de oorlog. Hij vraagt zich af waarom die

oorlog zo aan hem en zijn familie is voorbijgetrokken: “Dat opa een varken hield, dat de familie geen honger had – was dat de oorlog?” (‘Ligthart vraagt zich af’). Het gedicht ‘Ligthart en zijn mannen’ gaat vervolgens de confrontatie met de oorlog aan. Zuiderent beschrijft een fietstocht langs enkele historische plaatsen in termen van een militaire missie. De mannen fietsen door dorpen, waar ze als bevrijders worden toegejuicht. De conclusie is: “Zie af van die oorlog, Ligthart, dat thema / is voor jou toch geen doen.” (‘Ligthart ziet af’) In het laatste gedicht van de reeks bekeert hij zich tot kunst en literatuur: “de gesneden en geverfde beelden”, “het gespeel van harp, hobo en tamtam” en “de dichtvorm, het opengevouwen toevertrouwen”. Die ervaring – zo concludeert het gedicht – maakte hem tot “de levende Ligthart van later”. (‘Ligthart voor het altaar’)

De bundel is – zoals alle bundels van Zuiderent – weldoordacht geordend. Hij kent negen reeksen, waarvan de eerste ‘De adem op je bovenlip’ heet en de laatste ‘Publieke man’. In de eerste reeks is de dichter op zoek naar adem en openbreken, in de

Ad Zuiderent, Foto Wikimedia Commons.

laatste reeks wordt de stand van zaken opgemaakt van een dichterschap. In deze reeks vallen woorden als “stommetje spelen”, “stilte”, “zwijgen” tegenover het gedicht dat “vanzelf spreekt”, en het “durven doorgaan” aan het slot van de bundel. De vijfde, middelste reeks heet ‘Tussen stillezens’ en bevat een aantal gedichten waarin een ommekeer wordt aangekondigd. Zo beschrijft een van de gedichten een oudjaarsavond: “Ik zag dat de woorden die een nieuw begin / moesten inluiden, werden verknald. / Maar ook zag ik dat het nog één keer lente werd, / de wreedheid van die lente. / En ik hoorde iemand zeggen dat als het leven een wonder is, / dat dat ook geldt voor de dood.” (‘Stilleven met scrabbleletters’)

De fixatie dreigt het in deze reeks te gaan winnen. Het gaat over de dood, over ouderdom en weemoed, over verdwijnen en verbergen (het lyrisch ik viert zijn 68ste verjaardag als een vorm van verdwijnen en zit thuis op Google Maps te kijken naar hoe het dorp van zijn jeugd veranderd is). Maar na dit verstilde kantelpunt probeert de dichter in de volgende reeks ‘Naar de natuur’ weer te ontsnappen aan dat verleden: “Ik dacht dat in de bergen wij / voldoende afstand tot het water / jij en ik –”. (‘In de bergen’)

Hier komen we de dichter – zoals zo vaak – fietsend tegen: in vijf gedichten beschrijft hij het ‘Rondje La Fargatte’ dat hij alleen of met vrienden regelmatig fietst in de Ardèche. In deze gedichten zien we het centrale thema van de bundel. Het fietsen is als altijd bij Zuiderent een beeld van bewegen en ontsnappen aan fixatie (“de niet-vervulling van de blijvende verwachting”, noemde hij dat in *Energieke doelloosheid*). Maar we zien ook dat in het laatste van de vijf gedichten de belemmering van ouderdom en dood drukkend aanwezig is. In het gedicht, dat een in memoriam is voor vriend Henk van der Vlist, raakt de dichter buiten adem en eindigt hijgend: “De hitte drukt vandaag, ik stop / drie keer, voor uitzicht, een bidon met ORS, / de laatste keer ook voor mijn oude vriend / die hier dit voorjaar buiten adem raakte.” (‘5’)

In de reeksen na het kantelpunt gaat Zuiderent daadwerkelijk alle kanten op. De zevende reeks heet veelzeggend ‘In een vreemde taal’ en bestrijkt Suriname, Zuid-Afrika, Hongarije en Rusland/Oekraïne. De achtste reeks ‘De uitgewisten (Commedia Kentridgeana)’ bevat drie indrukwekkende gedichten over het werk van de

Zuid-Afrikaanse ontsnappingskunstenaar William Kentridge. In Boedapest prent het lyrisch ik zich in: “Probeer hier geen toerist te zijn, / probeer op weg te zijn naar werk” (‘Gastspreker’). Hij maant zichzelf “de harde klank van zijn poëzie” aan te slaan als men hem om reactie vraagt, maar merkt ook de woorden op “die geheimen zijn van klinkerclusters”.

In het gedicht ‘Gastvrouw’ herkennen we dezelfde spraakverwarring. De gastvrouw wil maar wat graag dat hij zijn bezoek in poëzie vereeuwigt: “mijn landschap, mijn zee, mijn gemoed ja / ik verwacht iets van je, van je taal, / dat die komt over water, in woorden / waar ik desnoods geen moer van versta.” De vraag is dan natuurlijk hoe de dichter kan schrijven over iets wat niet zijn landschap of zijn zee is, maar het landschap van een ander. Dat het ene water het andere niet is, is ook het thema van het indrukwekkende gedicht ‘Bouterse is een Zeeuwse naam’ waarin Fort Zeelandia verbonden wordt met het Zeeland van Nescio (en Zuiderent): “waar een kleine bleke Japi in je neerdaalt, / papieren held van een andere wereld”.

Zoals in eerder werk oriënteert Zuiderent zich expliciet op de verankering in verleden en afkomst en de pogingen om je daar via literatuur aan te onttrekken. Het ouder worden en de dood vormen een rode draad in de bundel. Daaraan verbonden is de vraag hoe het verder moet met het dichterschap, de vraag waarmee de bundel besluit. In ‘Publieke man’, het slotgedicht van de bundel, luidt het: “Hij moet wel blijven schrijven, zeiden burens, dat geeft energie / en troost; met jou en met zichzelf hadden zij het beste voor.” En: “Je dochter zei onlangs: jij hebt nog zeker vijfentwintig jaar. / Ook zij had met zichzelf en jou het beste voor.”

Men lijkt te denken dat hij vooral dicht voor zichzelf en niet voor een publiek dat op zijn verzen wacht. Vandaar misschien de verwijzing naar het krijgen van een opdracht aan het slot van het gedicht. “Wat je onthouden hebt van jaren geleden een componist / dat componisten enkel componeren als zij een opdracht hebben, / weten voor wie, zoals een architect ook zelden in het luchtledige bouwt.” In de laatste reeks draaien het “zwijgen tot je was uitgedacht” en het “durven doorgaan” om elkaar heen (‘Als Descartes’). In de hele bundel herkennen we de spanning tussen “zwijgen”, “stilte” en “verdwijnen” en “spreken”, “stem” en “adem”.

De woorden “durven doorgaan” lijken de lezer duidelijk te maken dat de dichter van de energieke doelloosheid nog niet is uitgedicht, zo lang het maar niet “in het luchtledige” is. Het oeuvre van Zuiderents goede vriend Anton Korteweg werd vorig jaar bekroond met een indrukwekkend verzameld werk. Het formaat van Zuiderents oeuvre vraagt om een zelfde publieke erkenning, maar misschien is zijn poëzie nog te vitaal voor zo’n monument. Er zit nog genoeg leven in deze poëzie, al schrijft Zuiderent meer dan ooit tegen de dreiging van ouderdom en dood in.

SANDER BAX

AD ZUIDERENT, *Een heel nieuw orgel*, Querido, Amsterdam,
2015, 112 p.
